

УДК 159.923.2:159.964+159.9.072+616.89

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2026.28.6>

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ У НАРАТИВНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ

Володимир Гнилко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
<https://orcid.org/0009-0004-1795-7471>
e-mail: volodymyr.hnylko@lnu.edu.ua*

Інна Галецька

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
<https://orcid.org/0000-0002-9319-2229>
e-mail: inna.haletska@lnu.edu.ua*

Дослідження наративної ідентичності зосереджені переважно на ретроспективній зв'язності автобіографічних наративів, тоді як проспективний вимір часової перспективи залишається без схожого операційного апарату. Метою статті є синтез усталених критеріїв наративної зв'язності з новим проєктивним виміром у єдину п'ятивимірну модель часової перспективи наративної ідентичності, придатну для розрізнення її здорового та порушеного функціонування, а також для диференціації структурних і ситуативних джерел порушень. П'ять критеріїв – хронологічна зв'язність, причинно-наслідкова зв'язність, проєктивна функція, центральність подій і валентність розвитку афекту – виведено з наявних емпіричних конструктів та реорганізовано навколо єдиної часової осі, що охоплює ретроспективне, актуальне й проспективне саморозуміння. Модель застосовано до опублікованих емпіричних даних щодо межового й нарцисичного розладів особистості та щодо воєнної травми в українському контексті. Результати засвідчують, що модель дає якісно відмінні профілі для всіх розглянутих станів: межовий розлад виявляє структурну фрагментацію хронологічної та причинно-наслідкової зв'язності при нестійкій центральності подій; нарцисичний – збережену структуру з ригідно позитивною валентністю та переоціненою проєктивною функцією; воєнна травма формує ситуативний профіль з інтрузивною втратою часового контексту та звуженою орієнтацією на майбутнє. Висновки демонструють, що п'ятивимірна модель розрізняє структурні й ситуативні порушення та фіксує відмінні способи розв'язання негативного досвіду, зокрема патерн моральної травми, що ґрунтується на провині й відрізняється від типового посттравматичного стресу. Модель потребує емпіричної валідації, зокрема перевірки узгодженості кодування між експертами та культурної адаптації.

Ключові слова: наративна ідентичність, часова перспектива, автобіографічна пам'ять, розлади особистості, воєнна травма, моральна травма.

Постановка проблеми. Стабільне й цілісне відчуття ідентичності є одним з ключових критеріїв психічного здоров'я, тоді як її порушення, часті зміни чи надмірна ригідність є важливою ознакою розладу особистості, згідно з МКХ-11 [1]. Однією з найбільш операціоналізованих моделей, що дозволяють підступитися емпірично до цього поняття, є наративна ідентичність. Вона концептуалізує ідентичність через внутрішню динамічну історію життя, що поєднує розрізнені автобіографічні наративи [2]. Структура наративної

ідентичності систематично пов'язана з функціонуванням ідентичності в усіх її сферах: хронологічній, культурній, причинно-наслідковій та тематичній [3], а її порушення – з дисфункціями в особистісному й міжособистісному функціонуванні, що робить її клінічно релевантним критерієм оцінки [4; 5].

Попри зростаючу актуальність досліджень нарративної ідентичності, основний фокус залишається на її змістовому наповненні та структурній зв'язності. Дослідження часової перспективи є розрізненими й зосереджуються або на минулому як на здатності осмислювати прожитий досвід [6; 7], або на образі майбутнього як проспективному критерію функціонування ідентичності [8; 9]. Водночас "укладання життя у сюжет", як описував процес формулювання нарративів Рікур, покладається на здатність інтегрувати минулі спогади у досвід, який стає основою для спрямування уваги у теперішньому, на базі якого формуються очікування щодо майбутнього [10]. Отже, для охоплення часової перспективи необхідно інтегрувати ретроспективну й проспективну її складові.

Потреба в операціоналізації таких критеріїв є особливо актуальною в ситуації повномасштабної війни в Україні, де часова перспектива ідентичності вже тривалий час зазнає дестабілізуючого впливу: минуле ділиться війною на "до" і "після" [11], увага фокусується на фізичній загрозі, а майбутнє перестає бути простором для проспективного проєкування. Емпіричні дослідження нарративів воєнного часу систематично відображають такі порушення [12], а ще до вторгнення епідеміологічні дані фіксували високу поширеність ПТСР серед внутрішньо переміщених осіб в Україні [13]. Водночас дезорганізація часової перспективи є універсальною реакцією на війну і за відсутності психічних розладів, тож важливо розрізняти ситуативні і структурні порушення: у нормі руйнування зв'язності часу є реакцією на соціотравму, тоді як для осіб із розладами особистості, для яких часова дезорганізація є характерним способом організації досвіду, війна може стати тригером, що поглиблює вже наявну дезорганізацію.

Метою статті є синтезувати критерії оцінки часової перспективи нарративної ідентичності у модель, придатну до розрізнення її здорового та порушеного функціонування. Будуть оглянуті сучасні підходи та запропонована п'ятивимірна система їх синтезу; розглянуте застосування моделі до нарративів, типових при розладах особистості та в ситуації воєнної травми; окреслені обмеження запропонованого підходу.

Теоретичне підґрунтя. Часова перспектива у нарративній ідентичності

Фундаментальна для сфери нарративних досліджень у психології робота Брюнера (1990) протиставляє парадигмальний стиль мислення, що покладається на раціональний аналіз, логічні докази та емпіричні спостереження, нарративному, який оперує нарративами, тобто афективно забарвленими й багатими на інтерпретації історіями [14, с. 16]. Наративи пов'язують людські потреби, бажання та цілі в майбутньому із засвоєним досвідом і обставинами теперішнього, інтегруючи минуле, теперішнє та майбутнє у цілісну часову перспективу.

Розуміння часу у наративі, однак, не є тотожним реальному протіканню часу. Наратив завжди формулюється тут і зараз: минуле й майбутнє набувають значення лише через призму теперішнього, яким воно є у момент розповіді. Минуле існує у формі пам'яті – спогадів, до яких повертається оповідач; теперішнє формується спрямованістю уваги спостерігача; майбутнє існує у формі очікувань, цілей або тривоги. Така інтерпретація суб'єктивного часу як напруги між трьома перспективами теперішнього була описана ще Августином і систематизована Рікуром, який показав, що час стає значущим для людини лише тоді, коли він набуває нарративної форми [10].

Філософське трактування Рікура було реінтерпретоване й операціоналізоване у психологічній науці в роботах МакАдамса. Він визначив, що ідентичність спирається

на низку ключових або ядерних епізодів, які пов'язуються між собою причинно-наслідковими зв'язками і утворюють окремі тематичні лінії, що описують суб-ідентичності людини, її характер і здібності у окремих життєвих ситуаціях [15; 16]. На вищому рівні узагальнення Я, що виступає в ролі Автора, синтезує уявлення про себе із засвоєних уроків, і об'єднує тематичні лінії в єдину життєву історію, на основі якої будується загальна наративна ідентичність.

Одним з ключових критеріїв оцінки наративної ідентичності є її зв'язність. Вона значною мірою передбачає адаптивне функціонування людини [17]. Наративна ідентичність, неузгоджена між собою та з прожитим досвідом, призводить до втрати відчуття себе, що зазвичай описується як криза ідентичності. Модель зв'язності наративів Габермаса розглядає цілісний наратив як наслідок тріади темпоральної, причинно-наслідкової й тематичної зв'язності [6]. Критерієм оцінки є достатня наповненість наративу контекстуальними деталями, при якій сторонній слухач здатний зрозуміти: в якій точці біографії оповідача відбулася подія – при темпоральній зв'язності; як саме подія спричинила зміну особистості – при причинно-наслідковій; наскрізні смислові лінії, що повторюються в наративі та між наративами – при тематичній. Темпоральна зв'язність тісно пов'язана з причинно-наслідковою, адже неможливо встановити причинно-наслідковий зв'язок між подіями, чия відносна позиція в часі невідома. Тематична зв'язність стосується радше змістової організації досвіду, тож у цій статті вона не розглядатиметься як частина моделі часової перспективи. Слід зазначити, що зв'язність не є неодмінно адаптивною характеристикою: порушення можуть проявлятися як на полюсі фрагментації, так і на полюсі надмірної ригідності наративу.

Емпіричні дані підтверджують відносну стабільність у зв'язності наративів, що дозволяє досліджувати наративну ідентичність. Метааналіз (N = 855 учасників, 2565 наративів) демонструє, що виміри зв'язності є суттєвим предиктором особистісного функціонування та благополуччя [3]. Маніфестний зміст спогадів може мінятися. У трирічному дослідженні менше третини початкових спогадів була згадана знову при фінальному опитуванні [18], тоді як зв'язність і складність наративів, вміст емоційних та мотиваційних тем залишались помірно стійкими.

Усталена модель зв'язності має переважно ретроспективну спрямованість. Вона пояснює, як події минулого узгоджуються між собою та як вони впливають на теперішнє, але не дає відповідей про те, як зв'язні наративи формують майбутнє. Включення проспективного виміру часової перспективи є ціллю запропонованої моделі.

Виклад основного матеріалу. Критерії здорового функціонування часової перспективи

П'ять запропонованих далі критеріїв синтезують ретроспективну і проспективну складові часової перспективи наративної ідентичності. Перші два: хронологічна та причинно-наслідкова зв'язність, є підґрунтям для інтеграції минулого досвіду. Три наступні: проєктивна функція, центральність події та валентність розв'язання, охоплюють проспективну функцію часової перспективи, описують ступінь домінування подій і її афективний розвиток.

Перший критерій, **хронологічна зв'язність**, є основою цілісності наративу. Його оцінка є ускладненою, адже наратив може вільно переставляти події: типово є починати з кінця чи пропускати значні частини хронології, тож оцінювати послідовність викладення подій неможливо. Втім, без чіткої хронології в основі наративу неможливо встановити причинно-наслідкові зв'язки між подіями чи визначити характер впливу минулого на теперішнє [4; 5]. Чіткість хронології можна встановити, відповівши на питання: наскільки добре наївний слухач може реконструювати хронологію подій оповідача? У здоровому

наративі наратор може вільно переміщатись між подіями, розкиданими в часі, однак слухач завжди здатний зрозуміти, що чому передувало, і що після чого настало. Лінгвістично хронологічна зв'язність досягається через темпоральні маркери: прив'язки до часу, віку, сезону, періоду життя; посилення на зовнішні події; вказівки "до" чи "після" щодо окремих подій.

Якщо перший критерій відповідає на запитання "коли", то другий, **причинно-наслідкова зв'язність**, переходить до "чому" і "що саме". Габермас і Блак операціоналізують його як експліцитні зв'язки між подією та зміною особистості: оповідач описує те, що з ним сталося, будуючи серію причинно-наслідкових зв'язків, фінальним наслідком якої є актуальна сформована особистість [6]. У здоровому наративі оповідач самостійно і гнучко встановлює зв'язки між подіями та особистісними змінами. Це є одним з ключових показників зрілого автобіографічного мислення [8] та предиктором благополуччя при осмисленні складного досвіду [19]. Лінгвістично цей критерій проявляється насамперед через причинні сполучники: "через це", "відтоді", "це призвело до", "у результаті". Осмислення можна вважати завершеним тоді, коли подія стає інтегрованою у ширший наратив про себе.

Третій критерій, **проективна функція**, виходить за межі минулого досвіду і запитує: чи робить людина щось з цим досвідом далі? Встановлення зв'язків між уроками минулого досвіду й теперішніми та майбутніми діями є важливою функцією наративів, описаною суміжними конструктами можливих я і самовизначальних проєкцій майбутнього [20; 21]. Воно відбувається у два етапи: формування узагальненого, абстрагованого знання та застосування його до образів майбутніх подій.

Перший етап відбувається через опору на минулий досвід; без нього проєкції у майбутнє стануть позбавленими сенсу фантазіями. Тому проєктивна функція покладається на два попередніх критерії, адже неможливо проєктувати реалістичний образ майбутнього, не структурувавши спочатку минуле за допомогою хронологічних та причинно-наслідкових зв'язків. Йдеться про абстрагування узагальнених правил чи уроків з конкретного епізоду пам'яті, придатних до застосування поза конкретними ситуаціями. Згідно з дослідженням TALE, саме скеровування власної поведінки є однією з трьох ключових функцій автобіографічної пам'яті [22].

На другому етапі сформовані абстраговані знання переносяться на образи майбутніх подій. Це також є наративним процесом: згідно з теорією конструктивного епізодичного симулювання, уявлення майбутньої події використовує ту саму систему автобіографічної пам'яті, що й при пригадуванні минулого [23]. Це означає, що сконструйований наратив про майбутнє може бути лише настільки детальним і реалістичним, наскільки якісним є первинний матеріал. Якщо минулий досвід погано осмислений, фрагментований або слабо інтегрований, образ майбутнього також буде розмитим, узагальненим чи емоційно пласким. Це узгоджується з дослідженнями автобіографічної пам'яті, де зниження специфічності пригадування минулого прогнозує зниження специфічності уявлень про майбутнє [24; 25].

Четвертий критерій, **центральність подій**, стосується ваги окремих подій у загальній архітектурі Я. Наративна ідентичність типово покладається на ряд ключових подій [16]. Для оцінки їх ваги використовується шкала центральності події [26] з трьома критеріями: референтна точка, коли подія стає лінзою, крізь яку інтерпретуються нові ситуації; поворотний момент, коли подія стає межею, що завершує один етап життя й починає інший; символ ідентичності, коли подія є центральною для теперішнього саморозуміння. У здоровому наративі є декілька центральних подій, і кожна з них включена в ширшу мережу часових і тематичних зв'язків. Надмірна центральність може бути патологічною:

домінантна подія тяжіє перебудувати решту наративу навколо себе, витісняючи інший наративний матеріал. Операціоналізувати це можливо через характер взаємодії "до" і "після": чи два етапи життя пов'язані між собою, чи вони, розділені подією, стають категорично різними? Емпірично різницю добре видно у дослідженнях посттравматичної пам'яті: мимовільні, нав'язливі спогади про травматичну подію демонструють інший характер зв'язку з центральністю ідентичності, ніж довільно й свідомо пригадувані спогади про ту саму подію [27].

П'ятий і фінальний критерій, **валентність розвитку афекту**, дозволяє оцінити характер зміни афективного забарвлення наративу у процесі його осмислення. Макадамс описав дві протилежні часові траєкторії осмислення досвіду [28]: відновлення, або *redemption*, де негативний досвід зрештою призводить до позитивного результату або зростання; і занепад, або *contamination*, де позитивний досвід псується чи руйнується негативною подією, залишаючи по собі тривалий негативний слід. Ці категорії не описують валентність самого досвіду, який у обох випадках може бути потенційно травматичним; важливо, куди рухається його значення – у бік інтеграції чи руйнування. У здоровому наративі афект гнучко реагує на зміст досвіду: негативний досвід може у процесі осмислення набувати позитивного чи нейтрального значення, водночас зберігаючи комплексність своєї ролі у загальному життєвому наративі. Високостресова подія порушує загальну систему переконань особи, що запускає процес ситуативного осмислення; успішне завершення веде до узгодження стресової події та глобальних переконань, а незавершене осмислення залишає по собі розрив, на місці якого формуються наративи занепаду [29].

Разом ці п'ять критеріїв формують модель, що послідовно рухається від структурних до смислових, функціональних та афективних вимірів часової перспективи. Кожен критерій можна описати як відповідь на важливе питання:

1. Хронологічна зв'язність – де у часі перебуває ця подія відносно інших подій?
2. Причинно-наслідкова зв'язність – що спричинило цю подію, які її наслідки?
3. Проективна функція – яке знання з цього можна отримати, і куди воно веде?
4. Центральність події – яку вагу має ця подія у загальній архітектурі Я?
5. Валентність розвитку афекту – якого значення ця подія набуває з часом?

Оцінка часової перспективи при розладах особистості

Згідно з МКХ-11, порушення ідентичності є ядерною ознакою розладів особистості загалом, незалежно від конкретного типу [30]. Огляд сучасних досліджень підтверджує таку трансдіагностичну логіку: справді, здатність формувати ідентичність з автобіографічних наративів є ключовим навиком для гнучкого, адаптивного функціонування особистості [31]. Втім, було б помилкою робити з цього висновок, що всі розлади особистості порушують часову перспективу однаковою чином чи однаковою мірою. П'ятивимірна модель дозволяє окреслити якісно відмінні профілі. Найчіткіші патологічні профілі часової перспективи можна описати щодо розладів, наративна ідентичність яких досліджена найбільше: межовому та нарцисичному.

При **межовому розладі особистості (МРО)** порушення часової перспективи мають структурний характер. Вони спостерігаються ще на рівні хронологічної зв'язності, яка є найбільш базовим критерієм здорової часової перспективи. У дослідженні письмових наративів, наративи людей з МРО мали суттєво меншу кількість часових і контекстуальних маркерів, ніж наративи людей з контрольної групи, що ускладнило чи унеможливило їх хронологічну реконструкцію [5]. Систематичний огляд, що синтезував 15 досліджень автобіографічної пам'яті та наративів виявив 3 центральні зони порушень при МРО: часова й логічна послідовність наративу та його афективна складова [4], що прямо відповідає критеріям хронологічної й причинно-наслідкової зв'язності та валентності розвитку афекту.

Надмірна центральність подій також є характерною для осіб з МРО. При порівнянні наративів осіб з МРО з іншими розладами особистості виявилось, що особи з МРО частіше будують свої наративи довкола афективно насичених стресових епізодів, часто міжособистісного характеру. Альтернативні теми часто не знаходять свого відображення у наративах. Це пояснюється характерними для МРО порушеннями автобіографічної пам'яті та менталізації, що ускладнює формування гнучкого образу Я [32].

Результати досліджень **нарцисичного розладу особистості (НРО)** вказують насамперед на викривлення афекту, що веде до спотворення проєктивної функції. Наративи людей з НРО характеризуються грандіозністю, і в них систематично зустрічається переоцінка своїх можливостей. Особи з НРО легше й яскравіше пригадують минулі та уявляють майбутні події, у яких втілюють свої позитивні риси, частіше думають про позитивні майбутні події та оцінюють їх як більш імовірні [33]. Показово, що позитивна валентність проявляється лише у суб'єктивній оцінці, тоді як деталізація наративів щодо можливого майбутнього і шляху до нього не має статистично значущих відмінностей від контрольної групи.

Валентність розвитку афекту у такій ситуації оцінити складно, адже негативні події зустрічаються у наративах значно рідше. Порушенням можна назвати ригідність афекту – він тяжіє до позитивного, не зважаючи на реальний зміст досвіду. Пояснення цьому феномену можна знайти у моделі нарцисизму Дімаджо та колег [34], де нарцисизм розглядається як метакогнітивний дефіцит, що послаблює здатність до інтеграції досвіду слабкості. У наративі це проявляється як розщеплення між ідеалізованим та вразливим образами Я.

Порушення часової перспективи внаслідок травми війни

Досі порушення часової перспективи розглядалися як стійка характеристика, що описує спосіб організації досвіду. Втім, багаторічна виснажлива війна різко порушує її організацію навіть у осіб, які не мали ознак порушення ідентичності раніше, тоді як люди зі зниженою до війни здатністю до формування наративної ідентичності перебувають у зоні вищого ризику колапсу існуючих механізмів.

Класичним визначенням травми є поділ життя на "до" і "після", що руйнує **хронологічну зв'язність** і реорганізує всю структуру ідентичності постраждалих навколо події, що стала Рубіконом між двома етапами [11]. Війна створює такий розрив і у зовнішньому світі: міняються можливості, стосунки, плани й відчуття фізичної безпеки. Її вплив можна описати визначенням, створеним для хронічної хвороби: *біографічний розрив – це подія, що змушує переглянути базові уявлення про власне тіло, світ і майбутнє, водночас вимагаючи мобілізації ресурсів для управління новою, непроханою реальністю* [35, с. 39]. Такий автобіографічний розрив є зумовленим ситуативно, і він може відображати зовнішню реальність, де довоєнний спосіб буття дійсно перестав існувати. Війна руйнує також культурний сценарій життя: очікування щодо того, які події і в якому віці мають відбутися [36], а разом з ним і зовнішні опори для хронологічного впорядкування власної біографії.

Травматичні спогади перестають існувати лише як спогади у минулому: за результатами когнітивних досліджень ПТСР, вони містять критично мало контекстуальної інформації про час та простір, і при пригадуванні переживаються як такі, що відбуваються тут і зараз [37]. **Причинно-наслідкова зв'язність** при травмі також порушується. Травма руйнує базові припущення про передбачуваність, справедливість і контрольованість світу [38]. У наративах українців часто зустрічається зневіра у базових припущеннях щодо світу [39]. Воєнне насильство, що має масштабний і безособовий характер, особливо складно піддається причинно-наслідковим поясненням і опирається спробам приписати зрозумілу причину або функцію в біографії.

Проективна функція порушується у ситуації тривалої війни чи не найбільше. Хронічна загроза утримує увагу й ресурси на теперішньому виживанні навіть у людей без симптомів ПТСР, звужуючи горизонт планування. У ситуації травми до актуальної загрози додаються травматичні спогади, що фокусують всю увагу на минулому, і стійке переконання, що звичайне життя вже ніколи не буде доступним. Труднощі з побудовою майбутнього і орієнтацією на нього надзвичайно поширені у цивільній популяції [40], а люди, які зберігають переважно ретроспективну часову орієнтацію, демонструють гірше психологічне пристосування порівняно з тими, хто зберігає здатність орієнтуватись також на майбутнє [41]. На відміну від порушень проективної функції при розладах особистості, звуження горизонту майбутнього може бути функціонально адаптивним у короткостроковій перспективі виживання.

Досвід війни для багатьох українців став центральним у осмисленні реальності. Частотний аналіз ключових слів у письмових свідченнях майже 1500 українських цивільних осіб показав, що опис воєнного досвіду систематично організований навколо відмінного від довоєнного словникового ядра, пов'язаного з небезпекою, втратою й виживанням [12]. Війна природно відповідає критеріям **центральної події**. Переосмислення досвіду війни і поступове його включення у ширші наративи про себе можна назвати здоровою адаптацією; тоді як його домінування, що радикально змінює навіть довоєнну ідентичність, може бути ознакою травми. Розрізнити їх допомагають психолінгвістичні патерни травматичної пам'яті, що відрізняються від звичайних автобіографічних спогадів за зсувами у перспективі оповідача, щільністю негативної лексики та зниженням наративної дистанції [42].

Валентність розвитку афекту при воєнній травмі є неоднорідною. Хронічне відчуття небезпеки створює умови для *наративів занепаду*: позитивний довоєнний досвід знецінюється, звичний спосіб осмислення розривається, а негативний афект постійно підживлюється. Водночас досвід стійкості, взаємодопомоги та подолання труднощів попри втрати може активувати *наративи відновлення*, характерні для посттравматичного зростання [43].

Воєнний досвід також привносить новий тип наративу занепаду, що базується на моральній травмі – гострому й первазивному відчутті провини, сорому і втрати довіри до себе, що виникає внаслідок скоєння або свідчення дій, які суперечать моральним переконанням особи [44]. Негативна валентність тут виникає внаслідок завершеного осмислення, на відміну від інших типів наративів занепаду, але результатом осмислення стає руйнівний висновок про себе як про морального суб'єкта. Концепт-аналіз наративів військовослужбовців Національної гвардії України описує моральну травму як конфігурацію наративу, у якій провина й сором домінують над страхом, що робить її лише частково співмірною з класичним ПТСР [45]. Часову перспективу цього типу наративу ще належить дослідити.

Війна може впливати на часову перспективу ідентичності за всіма п'ятьма її вимірами. Зіставлення профілів при межовому й нарцисичному розладах особистості та при воєнній травмі подано в таблиці 1.

Висновки. Запропонована п'ятивимірною моделлю синтезує ретроспективну та перспективну складові часової перспективи наративної ідентичності у єдину аналітичну рамку. Проективна функція, тобто здатність синтезувати уроки з минулого досвіду й застосовувати їх для формування реалістичних образів майбутнього, стала інтегративним критерієм моделі, що дозволяє оцінити, як наратив спрямовує особу вперед. Об'єднання критеріїв дозволяє розглядати часову перспективу системно, не втрачаючи багатогранності зв'язків між ретроспективним минулим, сприйнятим теперішнім і проєктованим майбутнім.

Таблиця 1

Профілі часової перспективи за п'ятивимірною моделлю

Критерій	Межовий розлад особистості	Нарцисичний розлад особистості	Воєнна травма
Хронологічна зв'язність	Порушена, хронологія є фрагментованою	Збережена	Знижена внаслідок фрагментації та інтрузивного повернення травматичних спогадів у теперішнє
Причинно-наслідкова зв'язність	Нестійка	Викривлена, егоцентрична	Порушена через труднощі інтеграції травматичного досвіду в систему базових переконань і життєвих пояснень
Проективна функція	Порушена через брак впорядкованого досвіду	Викривлена, уявлення про майбутнє не пов'язане з засвоєним досвідом	Звужена під впливом орієнтації на виживання та хронічної невизначеності; за ПТСР додатковим чинником стає фіксація на травматичному минулому
Центральність подій	Надмірно виражена, фокус на кризах та міжособистісних конфліктах	Надмірно виражена, фокус на самопіднесенні	Зростає, оскільки досвід війни може займати центральне місце в ідентичності; принципово важливо розрізняти інтегровану центральність та її домінування
Валентність розвитку афекту	Негативна, осмислення частіше залишається незавершеним	Ригідно позитивна	Може набувати різних траєкторій – від позитивного переосмислення в контексті посттравматичного зростання до афективного занепаду при ПТСР та моральній травмі

Описана модель має діагностичну цінність, адже характер і глибина порушень функціонування часової перспективи може вказати на конкретний тип порушень. При МРО насамперед спостерігається структурна фрагментація, де хаотична хронологія та нестійке причинно-наслідкове осмислення руйнують зв'язність наративу. НРО характеризується ригідним позитивним упередженням афекту і викривленою проективною функцією, де наратив не пов'язаний з реальним досвідом. Два описані профілі якісно відрізняються від ситуативних порушень, що виникають у відповідь на воєнну травму, де порушення часової перспективи узгоджуються з реальним зовнішнім розривом, спричиненим війною. Диференціація між структурними і ситуативними порушеннями є ключовою для подальших досліджень часової перспективи та клінічної оцінки наративної ідентичності, зокрема в Україні, де розрізнення травматичної реакції та характерологічних порушень стає все більш актуальним.

Запропонована модель є теоретичним синтезом, що потребує емпіричної перевірки. Відкритими питаннями залишаються незалежність п'яти вимірів, надійність їх кодування, конвергентна валідність моделі і культурна прийнятність конструктів в україномовному середовищі. Валідність доцільно встановлювати у поєднанні з наявними кількісними інструментами, зокрема шкалою центральності події [26], опитувальником часової перспективи [46] та опитувальником ПТСР і моральної травми [40]. Для дослідження розвитку профілю часової перспективи доцільно провести тривалі дослідження, зокрема при психотерапії. Особливої уваги потребує етичний вимір застосування моделі до наративів постраждалих, де мова порушення ризикує патологізувати нормативну реакцію на об'єктивно руйнівні обставини.

Список використаної літератури

1. Lind M. ICD-11 personality disorder: the indispensable turn to narrative identity. *Frontiers in Psychiatry*. 2021. Vol. 12. Article 642696. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.642696>
2. McAdams D. P. Narrative identity: what is it? What does it do? How do you measure it? *Imagination, Cognition and Personality*. 2018. Vol. 37, no. 4. P. 359–372.
3. Lind M., Adler J. M., Clark L. A. Narrative identity and personality disorder: an empirical and conceptual review. *Current Psychiatry Reports*. 2020. Vol. 22, no. 12. Article 67. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11920-020-01187-8>
4. Faggioli I., Esposito C. M., Stanghellini G. Identity and temporal fragmentation in borderline personality disorder: a systematic review. *Brain Sciences*. 2024. Vol. 14, no. 12. Article 1221. DOI: <https://doi.org/10.3390/brainsci14121221>
5. Bendstrup G., Simonsen E., Kongerslev M. T., Jørgensen M. S., Petersen L. S., Thomsen M. S., Vestergaard M. Narrative coherence of autobiographical memories in women with borderline personality disorder and associations with childhood adversity. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*. 2021. Vol. 8. Article 17. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40479-021-00159-5>
6. Habermas T., Bluck S. Getting a life: the emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin*. 2000. Vol. 126, no. 5. P. 748–769. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748>
7. Köber C., Schmiedek F., Habermas T. Characterizing lifespan development of three aspects of coherence in life narratives: a cohort-sequential study. *Developmental Psychology*. 2015. Vol. 51, no. 2. P. 260–275.
8. Pasupathi M., Mansour E. Adult age differences in autobiographical reasoning in narratives. *Developmental Psychology*. 2006. Vol. 42, no. 5. P. 798–808. DOI: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.5.798>
9. Dunlop W. L., Guo J., McAdams D. P. The autobiographical author through time. *Self and Identity*. 2020. Vol. 19, no. 4. P. 395–412.
10. Ricoeur P. Time and narrative. Vol. 1 / transl. by K. McLaughlin, D. Pellauer. Chicago : University of Chicago Press, 1984. 274 p.
11. Herman J. L. Trauma and recovery: the aftermath of violence — from domestic abuse to political terror. New York : Basic Books, 1992. 276 p.
12. Zasiiekin S., Zasiiekina L., Altman E., Hryntus M., Kuperman V. The narratives of war (NoW) corpus of written testimonies of the Russia–Ukraine war. *Language Resources and Evaluation*. 2025. Vol. 59, no. 3. P. 2415–2426.
13. Shevlin M., Hyland P., Vallières F., Bisson J., Makhashvili N., Javakhishvili J., Roberts B. A comparison of DSM-5 and ICD-11 PTSD prevalence, comorbidity and disability: an analysis of the Ukrainian internally displaced person's mental health survey. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 2018. Vol. 137, no. 2. P. 138–147.
14. Bruner J. Acts of meaning. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1990. 208 p.
15. McAdams D. P. Power, intimacy, and the life story: personological inquiries into identity. Homewood, IL : Dorsey Press, 1985. 384 p.
16. McAdams D. P. The psychology of life stories. *Review of General Psychology*. 2001. Vol. 5, no. 2. P. 100–122. DOI: <https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.2.100>
17. McLean K. C., Syed M., Pasupathi M., Adler J. M., Dunlop W. L., Drustup D., Fivush R., Graci M. E., Lilgendahl J. P., Lodi-Smith J., McAdams D. P., McCoy T. P. The empirical structure of narrative identity: the initial Big Three. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2020. Vol. 119, no. 4. P. 920–944.
18. McAdams D. P., Bauer J. J., Sakaeda A. R., Anyidoho N. A., Machado M. A., Magrino-Failla K., White K. W., Pals J. L. Continuity and change in the life story: a longitudinal study of autobiographical memories in emerging adulthood. *Journal of Personality*. 2006. Vol. 74, no. 5. P. 1371–1400.

19. Pals J. L. Narrative identity processing of difficult life experiences: pathways of personality development and positive self-transformation in adulthood. *Journal of Personality*. 2006. Vol. 74, no. 4. P. 1079–1110.
20. Markus H., Nurius P. Possible selves. *American Psychologist*. 1986. Vol. 41, no. 9. P. 954–969. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.9.954>
21. D'Argembeau A., Lardi C., Van der Linden M. Self-defining future projections: exploring the identity function of thinking about the future. *Memory*. 2012. Vol. 20, no. 2. P. 110–120.
22. Bluck S., Alea N., Habermas T., Rubin D. C. A TALE of three functions: the self-reported uses of autobiographical memory. *Social Cognition*. 2005. Vol. 23, no. 1. P. 91–117.
23. Schacter D. L., Addis D. R. The cognitive neuroscience of constructive memory: remembering the past and imagining the future. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*. 2007. Vol. 362, no. 1481. P. 773–786. DOI: <https://doi.org/10.1098/rstb.2007.2087>
24. Williams J. M. G., Ellis N. C., Tyers C., Healy H., Rose G., MacLeod A. K. The specificity of autobiographical memory and imageability of the future. *Memory & Cognition*. 1996. Vol. 24, no. 1. P. 116–125.
25. Williams J. M. G., Barnhofer T., Crane C., Herman D., Raes F., Watkins E., Dalgleish T. Autobiographical memory specificity and emotional disorder. *Psychological Bulletin*. 2007. Vol. 133, no. 1. P. 122–148. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.1.122>
26. Berntsen D., Rubin D. C. The Centrality of Event Scale: a measure of integrating a trauma into one's identity and its relation to post-traumatic stress disorder symptoms. *Behaviour Research and Therapy*. 2006. Vol. 44, no. 2. P. 219–231.
27. Rubin D. C., Boals A., Berntsen D. Memory in posttraumatic stress disorder: properties of voluntary and involuntary, traumatic and nontraumatic autobiographical memories in people with and without posttraumatic stress disorder symptoms. *Journal of Experimental Psychology: General*. 2008. Vol. 137, no. 4. P. 591–614.
28. McAdams D. P., Reynolds J., Lewis M., Patten A. H., Bowman P. J. When bad things turn good and good things turn bad: sequences of redemption and contamination in life narrative and their relation to psychosocial adaptation in midlife adults and in students. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2001. Vol. 27, no. 4. P. 474–485.
29. Park C. L. Making sense of the meaning literature: an integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*. 2010. Vol. 136, no. 2. P. 257–301.
30. International classification of diseases for mortality and morbidity statistics (11th revision) / World Health Organization. 2019. URL: <https://icd.who.int/browse/2026-01/mms/en#941859884> (дата звернення: 07.08.2026).
31. Lind M., Sharp C., Dunlop W. L. Why, how, and when to integrate narrative identity within dimensional approaches to personality disorders. *Journal of Personality Disorders*. 2022. Vol. 36, no. 4. P. 377–398.
32. Dimaggio G., Salvatore G., Popolo R., Lysaker P. H. Autobiographical memory and mentalizing impairment in personality disorders and schizophrenia: clinical and research implications. *Frontiers in Psychology*. 2012. Vol. 3. Article 529. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00529>
33. Finch E. F., Kalinowski S. E., Hooley J. M., Schacter D. L. Grandiose narcissism influences the phenomenology of remembered past and imagined future events. *Memory*. 2024. Vol. 32, no. 1. P. 25–40. DOI: <https://doi.org/10.1080/09658211.2023.2274807>
34. Dimaggio G., Semerari A., Falcone M., Nicolò G., Carcione A., Procacci M. Metacognition, states of mind, cognitive biases and interpersonal cycles: proposal for an integrated model of narcissism. *Journal of Psychotherapy Integration*. 2002. Vol. 12, no. 4. P. 421–451.
35. Bury M. Chronic illness as biographical disruption. *Sociology of Health & Illness*. 1982. Vol. 4, no. 2. P. 167–182.

36. Berntsen D., Rubin D. C. Cultural life scripts structure recall from autobiographical memory. *Memory & Cognition*. 2004. Vol. 32, no. 3. P. 427–442.
37. Ehlers A., Clark D. M. A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy*. 2000. Vol. 38, no. 4. P. 319–345.
38. Janoff-Bulman R. *Shattered assumptions: towards a new psychology of trauma*. New York : Free Press, 1992. 256 p.
39. Ben-Ezra M., Mor-Ben-Ishai S., Hamama-Raz Y., Bachem R., Leshem E., Levin Y. The association between negative war-related beliefs and probable PTSD and complex PTSD among Ukrainians during the 2022 Russian invasion. *Psychiatry Research*. 2024. Vol. 339. Article 116051. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2024.116051>
40. Zasiiekina L., Zasiiekin S., Kuperman V. Post-traumatic stress disorder and moral injury among Ukrainian civilians during the ongoing war. *Journal of Community Health*. 2023. Vol. 48, no. 5. P. 784–792.
41. Holman E. A., Silver R. C. Getting stuck in the past: temporal orientation and coping with trauma. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998. Vol. 74, no. 5. P. 1146–1163. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.5.1146>
42. Zasiiekina L., Kennison S., Zasiiekin S., Khvorost K. Psycholinguistic markers of autobiographical and traumatic memory. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2019. Vol. 6, no. 2. P. 119–133.
43. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15, no. 1. P. 1–18.
44. Litz B. T., Stein N., Delaney E., Lebowitz L., Nash W. P., Silva C., Maguen S. Moral injury and moral repair in war veterans: a preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*. 2009. Vol. 29, no. 8. P. 695–706.
45. Zasiiekina L., Kokun O., Kozihora M., Fedotova T., Zhuravlova O., Bojko M. A concept analysis of moral injury in Ukrainian National Guard service members' narratives: a clinical case study. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2022. Vol. 9, no. 1. P. 296–314.
46. Zimbardo P. G., Boyd J. N. Putting time in perspective: a valid, reliable individual-differences metric. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1999. Vol. 77, no. 6. P. 1271–1288. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.6.1271>

CRITERIA FOR ASSESSING TEMPORAL PERSPECTIVE IN NARRATIVE IDENTITY

Volodymyr Hnylko

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
<https://orcid.org/0009-0004-1795-7471>
e-mail: volodymyr.hnylko@lnu.edu.ua*

Inna Haletska

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
<https://orcid.org/0000-0002-9319-2229>
e-mail: inna.haletska@lnu.edu.ua*

Research on narrative identity has predominantly examined its retrospective coherence, leaving the prospective dimension without a comparable operational framework. The main objective of this article was to synthesize existing criteria of narrative coherence with a novel projective dimension into a unified, five-criteria model of temporal perspective in narrative identity. The model is suitable for distinguishing

healthy from disrupted identity functioning and for differentiating dispositional from situational sources of disruption.

Five criteria: chronological coherence, causal-explanatory coherence, projective function, event centrality, and valence of affective resolution, were derived from existing empirical constructs and reorganized around a single temporal axis spanning retrospective, present, and prospective self-understanding. The model was subsequently applied illustratively to published empirical findings on borderline and narcissistic personality disorders, and to war-related trauma in the Ukrainian context. Results indicate that the model yields qualitatively distinct profiles across all examined conditions: borderline personality disorder showed structural fragmentation across chronological and causal coherence with unstable event centrality; narcissistic personality disorder presented an intact structure with a rigid positive bias in valence and an inflated projective function; war-related trauma produced a situational profile marked by intrusive loss of temporal context and motivationally restricted future orientation.

Findings demonstrate that the five-dimensional framework differentiates dispositional from situational disruptions and captures qualitatively distinct subtypes of negative-experience resolution, including a guilt-based moral injury pattern distinct from fear-based post-traumatic stress. Conclusions suggest that the proposed model offers an integrative, theoretically grounded alternative to existing fragmented instruments, though it requires empirical validation including inter-rater reliability testing and cultural adaptation.

Keywords: narrative identity; temporal perspective; autobiographical memory; projective function; personality disorders; war-related trauma; moral injury.

Дата першого надходження статті до видання: 07.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.10.2026